אינהאַלט:

יעקב לעשטשינסקי — נאַציאָנאַלער באַוואוסטזיין און טעריטאָריע ...

חיים נחמן ביאַליק — הציץ ומת (איבערזעצונג פון ב. [illegible]) ....

חיים גראַדע — אויף די חורבות (פּאָעמע) ....

ר. גרינבערג — די שאָטן־זייט פון קאַמף קעגן אַנטיסעמיטיזם ......

מנחם באָריישאַ — א מאָנומענט אויף אונזער חורבן ....

גוטע גוטערמאַן — הענג נישט אויף קיין גאָרדינען ....

א. גאָלאָמב — „קולטור, קולטור די — און נישטאָ קיין קולטור" ......

ד״ר יעקב י. מייטלים — גאולה ....

י. ראַפּאַפּאָרט — כאַראַלער היסטאָרישער דיאַלאָג ....

אהרן צפנת — דער קלוגער שלמה המלך און די שיינע מלכּת שבא......

יצחק יאַנאַסאָוויטש — א מורחדיק מעשה׳לע (ליד) ....

משה פּראַגער — א פֿאָלק, וואָס איז אונטערגעגאַנגען ....

י. פינק — וועגן עקזיסטענציאַליזם ....

נ. בלומענטאַל — וועגן א ליטעראַרישער שאַפונג בעת דער היטלער־...

ד״ר יצחק קאַנטאָר — די פּסיכאָפּאַטאָלאָגיע פון אַנטיסעמיטיזם ....

משה זאַנשיין — ברענערס ביבליאָטעק ....

רחל קאָרן — „דער מלך דוד איז אליין געבליבן" ....

מלך ראַוויטש — „א ייד אויפן ים" ....

משה גראָסמאַן — טינט און בלוט ....

יחזקאל קאָרנהענדלער — דעפיציטן ....

שמעון שפּונד — א מאָנומענט פאַר די העלדן פון וואַרשעווער געטאָ ......

כראָניק — ....

ווענן א ליטעראַרישער שאַפונג בעת דער דייטשער אָקופּאַציע

ווייל מ'זאל נישט לייענען און גריבלען זיך אין די איבערלעבטע געשעענישן פון דער דייטשער תקופה, דאכט זיך אלץ, אז מיר זיינען נאך בסדר אויף דער איבער-גאנג פון די פאפירענע, אז מיר האבן זיך נאך נישט דערגרונטעוועט צום יסוד — צום קערן. מיר באשרייבן נאך אלץ די איבערלעבטע פאקטן, מיר שטרייען נאך אלץ אויף דער פעריפעריע, צום תוך זיינען מיר נאך נישט דער-לאנגט, און ממילא קאן מען נישט זאגן, אז מיר האבן אויפגעקלערט און אויסגעטייטשט דעם דאזיקן אפ-עקט פון דער מענטשלעכער געשיכטע. און הגם — מ'קאן נישט לייקענען — די געשיכטע-פארשונג האט אין די לעצטע צוויי יאר נאך דער מלחמה געמאכט גרויסע טריט אויף פאקטן און נישט אין סוד אויפגעקלערט — האבן מיר נאך נישט זאגן, אז מיר פ א ר ש ט י י ע ן דאס אלץ, וואס די געשיכטע באשרייבט אונז. אמת, מ'קאן שוין היינט — פיל וויכטיקער — אויפשטעלן א פראגע-מאר-טיקע איינס פון די פאליטיש-סאציאלע געשעענישן; מ'קאן טרעפן אין די באזונדערע געשעענישן אויסטייטשן די ווארצ-לען, די סבות פון דיזע אנטשטיין — מ'קאן אבער בשום אופן נישט זאגן, אז די איז פאר אונז קלאר און פאר-שטענדלעך. די יאָרן אָנגעשטאַנען געשיכטע, די דייטשע עפא-כע (...) האט גענצלעך אויסגעבראכן אויף דער איבערפלאך פון מענטשלעכן לעבן געוויסע פאקטן, וואס מיר האבן זיי פשוט מיטן שכל נישט באגרייפן. די דאזיקע פרעמדע אומגער פסיכיק קאן מיר פארשטיין זיי נישט און איך מיין, אז דעם צילן צו פארשטיין די, קאן אונז געבן נאר די פסיכאָ-לאגיע פון מענטש.

און היינט אויף דעם געביט זיינען מיר שמואל חיני-ריות, פשוט, די דאזיקע וויסנשאפט אפערירט נישט מיט די גייסטיקע מעטאדעס, וואס זאלן אונז קאנען פארענטפערן די פראגן, וואס פאדערן אונז. נאך מער, מיר זעען נישט אין איר באגאר די גייסטיקע מעטער-דן — ערגעץ אינגאנצן — אזוי צו זאגן — אט די פסיכאלאָגי-שע מעטאדע, א סך אינטערעסאנטע פון דער ביז איצטיקער פסיכיאטריע, וואס די „סוגיא איבערגעבונדן". און אט אויף דעם טעריטאריע, וואס די צווייטע וועלט-מלחמה — האט די מענטשן אין אזא שפעט נאכפאלגער, דארף עס אי דער וויסנשאפט — לערנען, פארשן אים שטיין, ביז די פסיכאלאגיע, דעם אמת ווען מענטשלעכן און די פראגע נישט פאר-

ענטפערן, וועלן מיר די געשעענישן נישט פארשטיין, סיי די ביז איצטיקע טעאריעס לאזן זיי זיך נישט אויפבאן — ווייל די עיקר-פראבלעמען זיינען דאך פון א פסיכאלאגישן כאראקטער און זיי לאזן זיך קורס-כל צוזאמענגעמען אין דער פראגע: וויאזוי האט געקאנט געשען, אז אין צוואנ-ציקסטן יארהונדערט — און אין מיטן אייראפע, זאל א פאלק, וואס איז באטראכט געווארן, ווי איינס פון די קולטורעלסטע, מיט אמאל אזוי ניעדריק פאלן ? ! ווי אזוי איז עס דערצו געקומען? וואס פארא כוחות האבן זיך ארויסגעריסן פון מענטשלעכן אונטערבאוואוסטזיין און אפגערוקט אין א זייט דאס אלץ, וואס איז אנגעזאמלט אין לויף פון דורות און יארטויזנטער און וואס מיר רופן אן „קולטור" ? און ווייטערדיקע פראגן: צי איז שוין פאר דיזע מענטשלעכע כוחות קיין אפהאלט נישטא? צי קאן מען זיי נאר איינשלעפערן — אפשר אפילו אויף הונדערטער יארן — צי קאן מען זיי אפשר גענצלעך פארטיליקן ?

ווער קאן היינט א תשובה געבן אויף די פראגן ?

און אזוי ווי מיר פארשטייען נישט און קאנען בשום אופן נישט משיג זיין די „געמיטלעכע" שטימונג פון א דייטש צו אן עסעסלער, וואס האט זיך אויסגעלאזן אין די מאסן-שחיטות פון פרויען און קינדער, פונקט אזוי קאנען מיר פון דער צווייטער זייט נישט פארשטיין די פסיכיק פון די, וואס זיינען געווען באשטימט די ערשטע אויף פארטיליקט צו ווערן, די פסיכיק פון אונז יידן, איז דאך אויך דער דאזיקער מין פון מענטשלעכע איבער-לעבונגען ביז נישט לאנג געווען דער וויסנשאפט פרעמד!

נישט איינמאל — ווען דו באקענסט זיך מיט א ניי-עם פאקט פון דעם מין, בלייבסטו שטיין פארגאפט און פרעגסט זיך אליין, וויאזוי איז דאס מעגלעך געווען ? ווערטער פארציטערט פון דעם אומפארשטענדלעכן און איבערמענטשלעכן.

*

אט ווען איינעם אזא פאקט וויל איך דא איבער-געבן :

אן ערך 70 קלם. פון פאריז איז פארהאן א קליין דערפל מיטן נאמען „בעלמאנא". אט דאס דאזיקע מקום האט זיך דער דייטשער מאכט פארגלוסט אויסצודערוויילן פאר אן אויסזאמל-ארט פאר די יידן פון פאריז און דער אר-מיקער געגנט. געבראכט האט מען אהער די יידן דער ערשטער מיט אויטאס, פארטיגעשפארט אין א פאלאץ; גע-היימען זיי זיך אויסטאן און גייען צום באד, אזוי ...

נאָכ־עם האָט מען די מענטשן פאַרטריבן אין אַ פאַר־מאַכטן לאַסט־אויטאָ (אַ. ג. „גאַזוואַגן”) און זיי געפירט צום באָד אין וואַלד. ווען די מאַשין איז אַהין פאַרפאָרן, זייַנען שוין די מענטשן געווען טויט. אויפן וועג האָט זיי דער גאַז פון מאָטאָר פאַרסמט! אויף אַזאַ אופן זייַנען אומגעקומען אַן ערך פון אַ צוויי־הונדערט פופציק טויזנט יידן! און דאָס שענסטע און אָריגינעלסטע פאַר דער דייטשער פאַרניכטונגס־וויסנשאַפט איז דאָס, וואָס אין כעלמנאָ איז בכלל קיין לאַגער נישט געווען. נישט קיין באַראַקן צו וווינען, נישט קיין „אַרבעט־קאָמאַנדאָס”. דאָ האָט אַ געבראַכטער ייד געלעבט אייַנגאַנצן אַ צען־פופצן מינוט און שוין האָט מען אים אַרייַנגעוואָרפן אין אַ מאַסן־קבר און שפּעטער געבריענט אויף אַ שייַטער־הויפן!

אָפּגעטאָן דאָס שטיקל אַרבעט, האָט די דייטשע מאַכט — לויט איר שטייגער — אַלץ פאַרברענט, פאַר־ניכט, אפילו דעם אומשולדיקן פּאַלאַץ, וווּ יידן האָבן זיך אויסגעטאָן, פאַרגלעט, פאַרווישט אַלע שפּורן פון פאַר־ברעכן. נישטאָ און נישט געווען קיין טויטן־לאַגער. לא היה ולא נברא. אַלץ איז אַן אויסגעטראַכטע זאַך! גרויל־פּראָפּאַגאַנדע.

און אָט איז געקומען די צייט, ווען מיט הי״ם דאָזיקן טויטן־אָרט האָט זיך פאַראינטערעסירט שוין נאָך דער באַפרייַונג די פּוילישע מאַכט און אַן אויספאָרשונגס־ריכ־טער האָט אָנגעהויבן צו דערגיין דעם אמת. — מ'האָט אָנגעהויבן צו גראָבן אין די הויפנס מיסט, וואָס זייַנען דאָרט געבליבן, און אין די פאַרשאָטענע קברים און מען האָט געפונען אַ גאַנצע רייע זאַכן, אַן ערך פון אַ צוועלף טויזנט פאַרזשאַווערטע לעפל, האַלב. פאַרברענטע פּרי־וואַטע דאָקומענטן, און פאָטאָגראַפיעס און פאַרשידענע אַנדערע שטוב־חפצים. אַלץ דאָס, וואָס ס'געפינט זיך אײַנ־געלעך אין אַ דייטשן טויטן־לאַגער: זיי האָבן דאָך שוין זייער נוסח!

און אָט באַקום איך די געלעגנהייט אָנצוקוקן דעם הויפן שמות און דעם באַרג פאַרשימלטע און פאַרזשאַ־ווערטע לייכטער, שערלעך, מעסערס און אַזוי ווייטער. איך קוק זיך צו צו די שמות: ס'רוב פּאַפּירן נישט צום איבערלייענען. פאַרסמאַליעטע, צעריסענע... מ'קאָן נאָר כאַפּן אַ וואָרט, אַ פּאָר ווערטער, אַ נאָמען — אין דייטש, אין פּויליש. אַמאָל אין יידיש. און אָט דערזע איך דרייַ בייגעלעך פּאַפּיר פון אַ ליניִרטן העפט. די ברעגעס אָפּ־געהאַקטע, די קאַרטלעך באַדעקט מיט געלע פלעקן פון שימל און טייל ערטער געלעבערט. און פונקעסטוועגן לאָזט זיך דאָס געשריבענע (מיט אַ בלויען כעמישן בלייַ־פעדער) כמעט אייַנגאַנצן אַדורכלייענען. און מיר ווערן דערציטערט: אַ ליד צי אפשר גאָר אַ גאַנצע פּאָעמע (פינף זייַטלעך פאַרשריבן!)? נישט וויכטיק איז דאָ דער אינ־האַלט פון דעם ליד, נישט וויכטיק ווער עס האָט עס געשריבן, ער פּאַקט אַליין פון געפינען אַזאַ מין ליד

אין טויטן־לאַגער פון כעלמנאָ איז אַזאַ אויס... אַז מיר בלייבן שטיין ווי פאַר עפּעס אומגלייבלעכס... מענטשלעכס! און הייַנט ווען מ'לייענט נאָך דאָ... בער! — נאָר לאָמיר געבן קודם כל אַן אָרט דעם... קאַנטן דיכטער פון טויטן־לאַגער כעלמנאָ.

פ ע ר ד ס מ ײ ר ן

אויף די פעלדער נעבן האָהענזאַלצאַ שטיל און בעשייד...
האָבן פערדס מיירן געוואַקסן רוהיג אין צופרידן.
נישט קיינעם געשטערט,
געוווסט דאָס זיי זייַנען נאָר אַ מאכל פאַר פערד.
נישט געחלומט פין הויכע זאַכן,
מ'זאָל פין זיי בעסערע פּאַטראַווס מאַכן,
קומען אויף אַריסטאָקראַטישע טישן
די „איידעלס מענשן” צי זעטיקן און דערפרישן
אַפילו נישט צי בענוצן צי אַ לעקיך קוגעל אָדער צימעס.
דעריבער נישט געהאַט צי קיינעם קיין תרעומות.
מיטן גורל געמאַכט שלום,
בעשאַפן געוואָרן צי פּראָסטע מאכלים,
צי פערשטיפן די מעגן פון פערד,
אין זיך געפרוכפּערט אויף דער ערד.
אין אַ פרימאָרגן, די זון האָט גענומען אויפשייַנען,
ערוואַכט האָבן די מערן פול שטייַנען,
דערזען (?) אין געשלאָסענע רייהען אַ גרויסען עולם
מיט קילאָף און לאָפּעטע אַלערליי אַרבייטס בלים.
ס'גייט אַ אַרבייט, מ'גראָבט מ'שיט ליים שטיינער ערד,
ס'שלעפּן די לאַסטן לאָקאָמאָטיוון זייער פייפן ווייט זיך הע...
די מענשן מאַסע פין ברוטאַלע שומרים ווערן געהיט,
וועלכע שילטן, אונרחמנותדיק שמייסן ביז בלוט,
די מיירן האָבן געקוקט תמעוואַטע אין נישט פערשטאַנען
וואָס איז דאָס פאַרע אַרבייט פאַרע פּלאַנען?
געוואַקסן זיך בהרחבהדיק אין גרוים.
זייערע גרינע קעפּ מיט גאוה געווען אַרוים. —
ביז איינמאָל דערשפירט מ'שוט זיי רייסן,
דערפילט פין מענשליכע ציין דאָס בייסן,
געוווּנדערט זיך: וואָס איז דאָ געשען?
מיר זענען אַ לעגומינע פאַר בהמות געווען,
אין יעצט מענשן וואָס גרויסן זיך אין קליגן,
שלינגען מיט אַפּעטיט אין טיען זיך קריגן,
יעדער וויל אונז וואָס מער האָבן
וואָס פאַרע ענדערונג איז עס פאַרגעקומען אין לעבן?
דערהערט דאָס שמיסען פין די מענשן - בהמות...
דאָס זענען קאָנסעקווענצן פין גרויסע מלחמות.
וואָס האָבן זייערע בלוטיקע פליגעל צעשפּרייט. —
אויף דער וועלט שנאה נייט אין פּעסט געזייט...
אַז מ'הונגערט וויל ער גאַרנישט וויסן,
אַ פערדס מייער מוט מ'פערבייסן,
זיי האָבן דעריבער געמין שמאַלצירן,
אַז זיי זענען אַ וויכטיקע פּראָדוקט בשוואַרן,
מ'עסט מ'קאָכט זיי אויף פאַרשידענע אַרטן,
זיי שמעקן בעסער ווי קוכן אין טאָרטן,
מ'ברענגט זיי טראָץ שטרענגע פערבאָטן,
מ'שמוגלט זיי אין לאַגער אריין טראָץ שטרענגע וואַך־פּאָס...
אין מונקעלן פאַרטאָגס אין פינסטערן איבער דורך די דראָט...
האַלב פערפוילט שלינגט מ'זיי אין מ'שוט בראָטן,
ס'שרעקט נישט קיין דראָהונג פין הענגען, שיסן,
מ'כאַפּט זאָגאַר מאַר אַלע מלקות אויפן בלויזן —
אַלע עקזעקוציעס נישט שטערן.

צי קלאַוען *) (קלויבן?) גאַנצע זעק מיירן...
?) פון קאַפּיעץ (? ?) געשו(ינט)
(
אַלס מוטיקן העלדישן „יאַט“ געקרוינט,
דעריבער פאַר די גרויסע ווינדער
האָבן די מיירן יעדער בעזינדער
מיט אַ הייסע תפילה געדאַנקט נישט בלויז דעם בעשעפער פון דער
וועלט,

נור דעם בערימטן אכזריותדיקן העלד...
דעם „שטיוועל“ דעם מכלומרשטן קולטור טרעגער פון אייראָפּע...
וואָס האָט פערפלייצט אַ גיפטיקע האָפע...
דעם מאָדערנעם טיראַן פון עמלקישן שטאַם —
וואָס פאַשעט זיין פאַלק מיט „ערזאַצן“ און סם...
דעם שעפער פון די ערדישע גיהנומ׳ס אלא סמאל, —
וואָס וויל פערטיליקן דאָס פאַלק ישראל.
דערפאַר וויל ער האָט זיי אויף אַזאַ מדרגה דערהויבן,
די מיירן לידער פאַר אים זינגען אין לויבן.
דערהערט דאָס האָט דער טייוול חוזק געמאַכט
אין זיך ציניש ברייט צעלאַכט —
כאַ כאַ כאַ וואָס איז דאָס פאַר קאָנקורענטן
כ׳מוז אים נאָר נעמען אין מיינע הענט !
לאָמיר נאָר דעם „העכט“ כאַפּן
האַ האַ וועל איך אים מיט מיין פערדישע קאַפּיטעס אויף מיין נוסך
אויסקלאַפּן.
דער טייפעלשער מאַיעסטעט בכבודו ועצמו טוט אויף זיין פאַנג
לויערן...

ווער ווייסט ווי לאַנג ס׳וועט נאָך דויערן ? ? ?
אויב „מעפיסטאָ“ האָט געקענט דעם גרויסן געטהע
(אַ שורה גענצלעך אָפּגעמעקט...)
(אָפּגעמעקט)   נעץ קריגן...
27.2.1942 האָהענזאלצא.

מיר האָבן געבראַכט דאָס ליד אין דער נישט געענ-
דערטער אָרטאָגראַפיע. דער מחבר שרייבט „פין“, „צי“
(צו), „אין“ (און) א. א. דאָס אין די קלאַמערן שטאַמט
פון אונז.

איצט לאָמיר זיך פאַרקלערן וועגן אינהאַלט פון ליד.
עס איז קלאָר, אַז ס׳איז אַ סאַטירע און דאָס מיט אַ
גאַנץ בולטער פּאָליטישער טענדענץ. אין פעלד וואַקסן
פערד-מייערן, געוויקסן, מיט וועלכע מ׳פיטערט פערד.
זיי וואַקסן זיך רואיק מכמה יאָרן — און זיינען פון זיי-
ער גורל צופרידן. זיי זיינען דאָך אַ מאכל פאַר פערד!
אומגעריכט באַווייזט זיך אין דער דאָזיקער געגנט — אַ
מחנה מענטשן, וואָס אַרבעט שווער אונטער דער השגחה
פון שלעכטע שומרים, וואָס שמייסן ביז בלוט. פּלוצים
דערפילן די פערד-מייערן, אַז מ׳האָט זיי אָפּגעריסן און
ס׳קייען זיי מענטשלעכע ציין. זיי ווייסן נישט וואָס איז
דאָ געשען ? זיי דערהערן אָבער אַ שמועס צווישן מענ-
טשן און זיי ווערט אַלץ קלאָר : אויף דער וועלט איז אַ
הונגער און מענטשן ראַטעווען זייער נפש מיט עסן גע-
וויקסן, הגם זיי ווערן דערפאַר געשלאָגן. מ׳שמוגלט,
מ׳גנבעט זיי דורך די דראָטן אין לאַגער, ווו עס זיצן
יידן, נישט געקוקט דערויף, וואָס פאַר אַזאַ פאַרברעכן
קריגט מען „מלקות אויפן בלויזן“. צוליב דעם וואָס די

*) קלאַוען — גנבענען.

פערד-מייערן זיינען אַזוי נתעלה געוואָרן — ווערן זיי
ביי זיך גרויס און הויבן אויף אַ לויב-געזאַנג צום רבונו
של עולם, דער עיקר אָבער צו דעם יעניקן „שטיוול“,
וואָס האָט דאָס אַלץ גורם געווען. — דערהערט די כבוד
געזאַנגען לכבוד דעם „פירער“ (ס׳איז גאַנץ קלאָר וועמען
דער מחבר מיינט), ווערט דער טייוול, אויפגעבראַכט
וואָס מ׳ליובט אַנשטאָט אים — זיין קאָנקורענט, און ער
שווערט נקמה צו נעמען אין זיין קענער, אָבער ווער
ווייסט ווען דאָס וועט געשען ? פּאַקטיש אויף דעם ענ-
דיקט זיך דאָס ליד. די לעצטע צוויי שורות, וואָס זיינען
ס׳יי ווי פאַרלוירן געגאַנגען, געבן צום אינהאַלט — אויף
ווי ווייט מ׳קאָן עס זיך משער זיין — גאָרנישט צו. זי
זיינען — ווי ס׳איז צו זען פון די פריערדיקע צווי
ווערטער „מעפיסטאָ“ „געטע“ — אַ ליטעראַרישע פראַז
וואָס שמעקט שוין מיט מליצה...

נישט געקוקט דעריבער אויף די בלויזן האַרף מע
דאָס ליד — לכל הפחות לויטן אינהאַלט — באַטראַכט
ווי אַ געענדיקט גאַנצעס.

צי איז דאָס ליד אַ קונסט-ווערק ? איך האָב שוי
איינמאָל געזאָגט, אַז „טרעבלינקע“, „סאָביבאָר“, צי א
דעם פאַל „בעלמנאַ“ — זיינען ליטעראַרישע קריט
ריעס. עס געהויגט, אַז מיר זאָלן וויסן, אַז אַ געוויס ווער
איז געשאַפן געוואָרן אין די-אַ טויטן-לאַגערס דורך
מענטשן, וואָס איז געשטאַנען אין די גרעסטע נויט
אויפן ראַנד פון טויט (און צומייסט טאַקע נישט ג
בליבן לעבן!), כדי מיר זאָלן אויף דעם ווערק קוקן
אויף אַ גרויס מייסטערשטיק. עס רופט אַרויס ביי או
יידן, אָדער ריכטיקער געזאָגט: ביי די יעניקע, וואָס זי
נען צופעליק ניצול געוואָרן פון מבול — אַזאַ שלל פ
געדאַנקען-אַסאָציאַציעס, אַזאַ בוואַליע פון עמאָציעס א
צוגלייך אַ מין מאָראַלישע דערהויבונג, וואָס נעמ
זיך פון דער דערקענטעניש, אַז אויך אין דעם גיהנום האָ
מיר אָנגעטראָפן אויף פונקן פון — מענטשלעכקייט,
אפילו איבערמענטשלעכקייט — אַז זעלטן ווען אַן אָ
קונסט-ווערק קאָן עס דערגרייכן. און צוריקגערעדט,
„אמת-קונסטווערק“ איז דאָך צומייסט נישט אַליין פ
זיך אַ קונסטווערק. ס׳רוב ווערט עס ערשט אין אונזע
אויגן, ווען מיר פאַרגלייכן עס מיט אַנדערע ווערק,
מיר שטעלן עס אַריין אין דער געהעריקער צייט און ר
— ווען מיר נעמען עס אויף אויסער — אַזוי צו זאָגן,
זיך אַליין, און קיפּן אין דעם אַן דאָס, וואָס מיר ווי
וועגן מחבר, זיין לעבן, דער צייט, ווען דאָס ווערק
אַנטשטאַנען, דעם דעמאָלטיקן קולטור-מצב, דעם אופן
אַזוי ס׳איז אַנטשטאַנען א. אַז. וו. — מערסטנטייל
צידירן אָט די מאָטיוון מער, ווי די ריין ליטעראַרי
קריטעריעס אַליין. מעסטן אַ ווערק, וואָס איז אַנטש
נען בעת דער דייטשער אָקופּאַציע מיט די ליטעראַרי
מאָסן פון פאַר דער מלחמה — איז נישט שייך; פו

צי קלאָוען *) (קלויבן?) גאַנצע זעק מיירן...
(?) פון קאַפּיעץ (? ?) געשו(ינט)
(
אַלס מוטיקן העלדישן „יאַט" געקרוינט,
דעריבער פאַר די גרויסע ווינדער
האָבן די מיירן יעדער בעזינדער
מיט אַ הייסע תּפילה געדאַנקט נישט בלויז דעם בעשעפער פון דער
וועלט,

נור דעם בערימטן אכזריותדיקן העלד...
דעם „שטיוועל" דעם מכלומרשטן קולטור טרעגער פון אייראָפּע...
וואָס האָט פערפלייצט אַ גיפטיקע האָפּע...
דעם מאָדערנעם טיראַן פון עמלקישן שטאַם —
וואָס פאַשעט זיין פאָלק מיט „ערזאַצן" און סם...
דעם שעפער פון די ערדישע גיהנומ׳ס אלא סמאל, —
וואָס וויל פערטיליקן דאָס פאָלק ישראל.
דערפאַר ווייל ער האָט זיי אויף אַזאַ מדרגה דערהויבן,
די מיירן לידער פאַר אים זינגען אין לויבן.
דערהערט דאָס האָט דער טייוול חוזק געמאַכט
אין זיך ציניש ברייט צעלאַכט —
כאַ כאַ כאַ וואָס איז דאָס פאַר קאָנקורענטן
כ׳מוז אים נאָר נעמען אין מיינע הענט!
לאָמיר נאָר דעם „העכט" כאַפּן
האַ האַ וועל איך אים מיט מיין פערדישע קאַפּיטעס אויף מיין נוסך אויסקלאַפּן.
דער טייפעלשער מאַיעסטעט בכבודו ועצמו טוט אויף זיין פאַנג
לויערן...

ווער ווייסט ווי לאַנג ס׳וועט נאָך דויערן ? ? ?
אויב „מעפיסטאָ" האָט געקענט דעם גרויסן געטהע
(אַ שורה געגצלער אָפּגעמעקט...)
(אָפּגעמעקט) נעץ קריגן...

27.2.1942 האָהענזאַלצאַ.

מיר האָבן געבראַכט דאָס ליד אין דער נישט געענדערטער אָרטאָגראַפיע. דער מחבר שרייבט „פין", „צי" (צו), „אין" (און) א. א. דאָס אין די קלאַמערן שטאַמט פון אונז.

איצט לאָמיר זיך פאַרקלערן וועגן אינהאַלט פון ליד. עס איז קלאָר, אַז ס׳איז אַ סאַטירע און דאָס מיט אַ גאַנץ בולטער פּאָליטישער טענדענץ. אין פעלד וואַקסן פערד-מייערן, געוויקסן, מיט וועלכע מ׳פיטערט פערד. זיי וואַקסן זיך רויִק מכּמה יאָרן — און זיינען פון זייער גורל צופרידן. זיי זיינען דאָך אַ מאכל פאַר פערד! אומגעריכט באַוויזט זיך אין דער דאָזיקער געגנט — אַ מחנה מענטשן, וואָס אַרבעט שווער אונטער דער השגחה פון שלעכטע שומרים, וואָס שמייסן ביז בלוט. פּלוצים דערפילן די פערד-מייערן, אַז מ׳האָט זיי אָפּגעריסן און ס׳קייען זיי מענטשלעכע ציין. זיי ווייסן נישט וואָס איז דאָ געשען ? זיי דערהערן אָבער אַ שמועס צווישן מענטשן און זיי ווערט אַלץ קלאָר : אויף דער וועלט איז אַ הונגער און מענטשן ראַטעווען זייער נפש מיט עסן נעוויקסן, הגם זיי ווערן דערפאַר געשלאָגן. מ׳שמוגלט, מ׳גנבעט זיי דורך די דראָטן אין לאַגער, ווו עס זיצן

פערד-מייערן זיינען אַזוי נתעלה געוואָרן — ווערן זיי ביי זיך גרוים און הויבן אויף אַ לויבגעזאַנג צום רבונו של עולם, דער עיקר אָבער צו דעם יעניקן „שטיוול", וואָס האָט דאָס אַלץ גורם געווען. — דערהערט די כבוד געזאַנגען לכבוד דעם „פירער" (ס׳איז גאַנץ קלאָר וועמען דער מחבר מיינט), ווערט דער טייוול, אויפגעבראַכט וואָס מ׳לויבט אַנשטאָט אים — זיין קאָנקורענט, און ער שווערט נקמה צו נעמען אין זיין קעגנער, אָבער ווער ווייסט ווען דאָס וועט געשען ? פּראַקטיש אויף דעם ענדיקט זיך דאָס ליד. די לעצטע צוויי שורות, וואָס זיינען סיי ווי פאַרלוירן געגאַנגען, געבן צום אינהאַלט — אויף ווי ווייט מ׳קאָן עס זיך משער זיין — גאָרנישט צו. זיי זיינען — ווי ס׳איז צו זען פון די פריערדיקע צוויי ווערטער „מעפיסטאָ" „געטע" — אַ ליטעראַרישע פראַזע וואָס שמעקט שוין מיט מליצה...

נישט געקוקט דעריבער אויף די בלויזן דאַרף מען דאָס ליד — לכל הפחות לויטן אינהאַלט — באַטראַכטן ווי אַ געענדיקט גאַנצעס.

צי איז דאָס ליד אַ קונסטווערק ? איך האָב שוין איינמאָל געזאָגט, אַז „טרעבלינקע", „סאָביבאָר", צי אין דעם פאַל „כעלמנאָ" — זיינען ליטעראַרישע קריטעריעס. עס געדויגט, אַז מיר זאָלן ווייסן, אַז אַ געוויס ווערק איז געשאַפן געוואָרן אין די-אָ טויטן-לאַגערס דורך אַ מענטשן, וואָס איז געשטאַנען אין די גרעסטע נויטן (און צומינדסט טאַקע נישט געווען אויפן ראַנד פון טויט (און צומינדסט טאַקע נישט גע-בליבן לעבן!), כדי מיר זאָלן אויף דעם ווערק קוקן ווי אויף אַ גרויס מייסטערשטיק. עס רופט אַרויס ביי אונז ייִדן, אָדער ריכטיקער געזאָגט: ביי די יעניקע, וואָס זיינען צופעליק ניצול געוואָרן פון מבול — אַזאַ שלל פון געדאַנקען-אַסאָציאַציעס, אַזאַ כוואַליע פון עמאָציעס און נעמט צוגלייך אַ מין מאָראַלישע דערהויבונג, וואָס נעמט זיך פון דער דערקענטעניש, אַז אויך אין דעם גיהנום האָבן מיר אָנגעטראָפן אויף פונקען פון — מענטשלעכקייט, ציפילו איבערמענטשלעכקייט — אַז זעלטן ווען אַן אמת קונסטווערק קאָן עס דערגרייכן. און צוריקגערעדט, אַז „אמת-קונסטווערק" איז דאָך צומינדסט נישט אַליין פאַר זיך אַ קונסטווערק. ס׳רוב ווערט עס ערשט אין אונזערע אויגן, ווען מיר פאַרגלייכן עס מיט אַנדערע ווערק, ווען מיר שטעלן עס אַריין אין דער געהעריקער צייט און רוים — אַזוי צו זאָגן, — ווען מיר נעמען עס אויף אויסער זיך אַליין, און קניפּן אין דעם אָן דאָס, וואָס מיר ווייסן וועגן מחבר, זיין לעבן, דער צייט, ווען דאָס ווערק איז אַנטשטאַנען, דעם דעמאָלטיקן קולטור-מצב, דעם אופן ווי-אַזוי ס׳איז אַנטשטאַנען א. אז. וו. — מערסטנטייל דע-צידירן אַט די מאָטיוון מער, ווי די ריין ליטעראַרישע [...] אַ ווערק, וואָס איז אַנטשטאַ-

הער פאַקט איז נישט וויכטיקער ווונדערלעך.
זאַלצאַ" — דאָס איז דאָס פּוילישע אינאַוראַצלאַ
שטאָט וואָס האָט — האַכט זיך — קיינמאָל נישט
שפּילט קיין ראָל אין דער יידישער געשיכטע. דאָס
געווען — אין פאַרמלחמהדיקן פּוילן איינע פון די
סער שטעט, וואָס האָט כמעט קיין יידן נישט גע
לויט דער פאָלקסציילונג פון 1931 יאָר איז דאָרט
ווען בכך הכל 139 יידן. אין די שפּעטערדיקע יאָרן
די צאָל יידן — צוליבן גרויסן אַנטיסעמיטיזם, וואָס
דאָרט געהערשט (אַ ירושה פון אַמאָליקן פּרייסן,
וועלכן די שטאָט האָט פריער געהערט) — אוודאי נ
געשטיגן, נאָר גיכער געפאַלן. און די יידן דאָרט זיי
זיכער נישט געווען פון די ווידיש רעיקנדיקע. און מ'דאַ
נאָך צוגעבן, אַז תיכף נאָכן איינגעמען די שטאָט ה
מען זי ווידער איינגעגלידערט אין „רייך" און די יי
פאַרטריבן. — וויאַזווישע קומט אַהין אַ יידיש ליד, נ
שריבן לויט דער אָנגעגעבענער אין כתב-יד דאַטע, ד
1942.27.2 ! — הווקא אין יענער צייט ! מוז מען ש
אויף צו פאַרענטפערן די דאָזיקע פראַגע, ווענדן זיך צ
דער געשיכטע פון לאָדזש, וואָס איז געווען דער ה
זערוואַר, וואָס האָט געשיקט יידן אויף אַרבעט אין א
דערע שטעט פון „וואַרטעגאַו" (פון וואַנען די יידן ווי
גען פריער אַרויסגעשיקט געוואָרן, ווי למשל, פּויזן, לעש
נאָ, האָהענזאַלצאַ א. א.), פון דאָרט איז אַ קליינער טייל
צוריקגעקומען קיין לאָדזש און פון דאָנען ערשט דערגאַ
— צוזאַמען מיט די איבעריקע לאָדזשער יידן — געגאַ
גען אין אַ פאַרניכטונגס-לאַגער, אָדער זיי זיינען — נאָך
פאַרענדיקן די אַרבעט, אויפן אָרט פאַרניכטעט געוואָרן
אָדער ווידער געשיקט געוואָרן אין טויטן-לאַגער, וואָס א
געווען „צושטענדיק" פאַר דעם קרייז, קיין בעלמנאָ... אזוי
איז אויך וואַרשיינלעך געווען מיטן מחבר פון אונזער
באַריכט. ער קומט סוף 1941 — צי אָנהויב 42 קיין האָ
הענזאַלצאַ. דאָ זיינען געווען אין פאַרשידענע צייטן א
אַכט אַרבעטס-לאַגערן, דער עיקר האָבן די יידן געאַרבעט
ביי בויאַרבעטן (ביי „שטאָט-בויאַמט", „רייכסבאַהנאַ
ביימט" און אַנדערע פּריוואַטע פירמעס: „אָטאָ גראַף",
„האָבינה געזעלשאַפט"; „א. קוואַסט" און „העבעלע עס
קרים") איך איינער פון די שטעלן האָט געאַרבעט אי
זער דיכטער. דאָס, וואָס מיר געפינען אין ליד וועגן דע
אַרבעט אַנטשפּרעכט — דעם אַרבעט-כאַראַקטער פון לאַ
גער: „מ'גראָבט, מ'שיט ליים, שטיינער, ערד".

אין אָט אין דעם לאַגער פאַרפאַסט דאָס אונזער דיכ
טער ליד... פון דער פאָרם פון „פּערדס מייערן", זעט
זיך, אַז דאָס ליד איז נישט קיין צופעליגס. סאיז נישט
קיין ליד פון אַן אָנפאַנגער ! די קאָמפּאָזיציע פון
איז אַ דורכגעטראַכטע, אַ שלימותדיקע : גאַנץ זיכער,
דער דיכטער איז געווען אַ מענטש מיט אַ ליטעראַרישער
בילדונג. מעגלעך, אַז זיין בילדונג האָט ער געזאַמלט נישט

הער פאקט איז נישט וויניקער ווטרערלעך. „חאהענ־
זאלצא“ — דאס איז דאס פוילישע אינאווראצלאוו. א
שטאט וואס האט — דאכט זיך — קיינמאל נישט גע־
שפילט קיין ראל אין דער יידישער געשיכטע. דאס איז
געווען — אין פארמלחמהדיקן פוילן איינע פון די גרע־
סערע שטעט, וואס האט כמעט קיין יידן נישט געהאט.
לויט דער פאלקסציילונג פון 1931 יאר איז דארט גע־
ווען בבך הכל 139 יידן. אין די שפעטערדיקע יארן איז
די צאל יידן — צוליבן גרויסן אנטיסעמיטיזם, וואס האט
דארט געהערשט (א ירושה פון אמאליקן פרייסן, צו
וועלכן די שטאט האט פריער געהערט) — אוודאי נישט
געשטיגן, נאר ניבער געפאלן. און די יידן דארט זיינען
זיכער נישט געווען פון די יידיש רעדנדיקע. און מ׳דארף
נאך צוגעבן, אז תיכף נאכן איינגעמען די שטאט האט
מען זי ווידער איינגעגלידערט אין „רייך“ און די יידן
פארטריבן. — וויאזוישע קומט אהין א יידיש ליד, גע־
שריבן לויט דער אנגעגעבענער אין כתב־יד דאטע, דעם
1942.27.2 ! — דווקא אין יענער צייט ! מוז מען שוין
אויף צו פאהענטפערן די דאזיקע פראגע, ווענדן זיך צו
דער געשיכטע פון לאדזש, וואס איז געווען דער די־
זערהוואר, וואס האט געשיקט יידן אויף ארבעט אין אנ־
דערע שטעט פון „ווארטעגאו“ (פון וואנען די יידן זיי־
נען פריער ארויסגעשיקט געווארן, ווי למשל, פויזן, לעש־
נא, האהענזאלצא א. א.), פון דארט איז א קליינער טייל
צו־יקגעקומען קיין לאדזש און פון דאנען ערשט דערנאך
— צוזאמען מיט די איבעריקע לאדזשער יידן — געגאנ־
גען אין א פארניכטונגס־לאגער. אדער זיי זיינען — נאכן
פארענדיקן די ארבעט, אויפן ארט פארניכטעט געווארן
אדער ווידער געשיקט געווארן אין טויטן־לאגער, וואס איז
געווען „צושטענדיק“ פאר דעם קרייז, קיין כעלמנא... אזוי
איז אויך ווארשיינלעך געווען מיטן מחבר פון אונזער
באטיהונג. ער קומט סוף 1941 — צי אנהויב 42 קיין הא־
הענזאלצא. דא זיינען געווען אין פארשידענע צייטן אן
אכט ארבעטס־לאגערן, דער עיקר האבן די יידן געארבעט
ביי בוי־ארבעטן (ביי „שטאט־בויאמט“, „רייכסבאהנאר־
בייטן“ און אנדערע פריוואטע פירמען: „אטא גראף“,
„האכיף געזעלשאפט“; „א. קוואסט“ און „העבעלע עט
קרום“) אויף איינער פון די שטעלן האט געארבעט אונ־
זער דיכטער. דאס, וואס מיר געפינען אין ליד וועגן דער
ארבעט אנטשפרעכט — דעם ארבעט־כאראקטער פון „א־
ער: „מ׳גראבט, מ׳שיט לים, שטיינער, ערד“.

און אט אין דעם לאנגער פארסאסט דאס אונזער דיכ־
טער ליד... פון דער פארם פון „פערדס מייערן“, זעט
זיך, אז דאס ליד איז נישט קיין ערשטלינג. ס׳איז נישט
קיין ליד פון אן אנפאנגער ! די קאמפאזיציע פון ליד
איז א דורכגעטראכטע. א שלימותדיקע ; גאנץ זיכער, אז
דער דיכטער איז געווען א מענטש מיט א ליטעראריש־
(?)ער קולטור. מעגליך, אז זיין בילדונג האט ער געזאמלט נישט